

هنر و معماری مساجد

به کوشش دبیرخانه ستاد عالی هماهنگی و

نظارت بر کانون‌های فرهنگی هنری مساجد

نشر رسانش

معماری یکی از شاخه‌های مهم هنر و فنون تمدن اسلامی است که علاوه بر رفع نیازهای کاربردی، عرصه‌ای است برای هنرنمایی استادکاران و ظهور هنرهای مختلف. معماری مذهبی به عنوان زیرمجموعه‌ای از مجموعه‌های معماری، با سابقه‌ی طولانی در ساخت معابد و نیایشگاه‌ها، به دوره‌ی پیش از تاریخ و شکل‌گیری نخستین روستاها برمی‌گردد. در تمدن‌های بین‌النهرین، ایران، آسیای صغیر و مصر می‌توان کهن‌ترین بناهای مذهبی را مورد توجه قرار داد. با ظهور اسلام و بعثت پیامبر اکرم، و گسترش دین اسلام، تلاش عمده‌ای در جهت ساختن مسجد صورت گرفت. نیاز معنوی مسلمانان و راز و نیاز با خداوند، تأکید قرآن، و کارکردهای گسترده‌ی مسجد در جامعه‌ی اسلامی و همچنین پدیده‌ی وقف عواملی بود که باعث شد مسجد از جایگاه ویژه‌ای برخوردار شود.

مساجد ابتدا با طرحی ساده آغاز اما با گذشت زمان طرح‌های نخستین دچار تحولاتی شد. معماری ایران، بیزانس و تا حدی معماری شمال آفریقا، الگوی معماری مساجد اسلامی شدند، هر چند مساجد به عنوان بناهایی مذهبی با کارکردی مشخص، از ویژگی‌های خاص خود برخوردار بودند.

از قدیمی‌ترین مساجد همچون مسجد جامع فهرج و مسجد تاریخانه‌ی دامغان که هر دو مربوط به قرن دوم هجری هستند و گسترش مساجد در قرون سوم و چهارم و همچنین دولت سلجوقی و وزیری با کفایت چون خواجه نظام‌الملک، پیشرفت‌های عمده‌ای در حوزه‌ی معماری ایران به وجود آمد. از جمله مسجد جامع اصفهان که خود بر روی مسجدی از دوره‌ی آل‌بویه و قبل از آن ساخته شده است یا دوره‌ی خوارزمشاهیان شاهد مساجدی چون دو ایوانه‌ی ملک زوزن و فریومد هستیم

استفاده از طرح دو ایوانه، تزیینات کاشی‌کاری و کتیبه‌نگاری‌های زیبا از ویژگی‌های این دوره است. آن‌گاه ایلخانیان و مساجدی چون مسجد جامع ورامین، ارگ علیشاه، مجموعه‌ی شیخ عبدالصمد نطنزی و بایزید و دولت شیعه‌ی صفوی که بناهای معماری زیادی از خود بر جای گذاشت. گسترش استفاده از طرح چهار ایوانی در بنای مساجد و کاشی‌خشتی به جای کاشی معرق از ویژگی‌های این دوره است. مساجد شیخ لطف‌الله و مسجد امام اصفهان نمونه‌های زیبایی از هنر معماری این دوره است. در دوره‌ی قاجار و به اهتمام تعدادی از شاهان مساجد باشکوهی چون مسجد امام تهران، مسجد و مدرسه شهید مطهری، مسجد امام سمنان و غیره ساخته شد.

اثر حاضر که تحت عنوان «هنر و معماری مساجد» در دو جلد به چاپ رسیده است بخشی از مقالات ارائه شده در حوزه‌ی هنر و معماری مساجد اعم از تألیف و ترجمه است.

از آن جایی که مقالات به دلیل سبک و دیدگاه مختلف نویسندگان یا مترجمان

از یکدستی لازم برخوردار نیست، فهرست مطالب براساس نام نویسندگان آورده شده است.

بخشی از فهرست مطالب ارائه شده عبارتند از:

- هنر ایران، نگاهی از قرن پنجم تا سده‌ی هفتم هجری / ریچارد اتینگهاوزن،

الگ گرابار

- از مسجد تا تصویر بهشت / هانری استیرلن

- هنر معماری در عصر صفوی / هانری استیرلن

- تجلی کثرت و وحدت در معماری اسلامی / حسن بلخاری

- معماری مساجد ایران، راهی به سوی ملکوت / محمد کریم پیرنیا

- هنر در اندلس، جریلین داز

- مسجد گالی هنر اسلامی / عبدالحسین زرین کوب

- سیری در نماسازی مساجد در ادوار اسلامی / حسین زمرشیدی

- معماری اسلامی چین در مسیر جاده‌های ابریشم / چن دانگ

- محراب / طه ولی

- معماری شهری مسجد در مکتب اصفهان / سید محسن حبیبی - زهرا

اهری

- تالاقی دین و هنر در معماری اسلامی ایران / حسین عرفانی

- جلوه‌های معماری اسلامی در مساجد / سیدنی ننتون فیشر

- پیدایش مناره در اسلام / محمود فاضل

- مساجد قرون اولیه اسلامی در خرابه‌های شهر باستانی بم / حسن کریمیان

- مسجد جامع اصفهان: نگین معماری اسلامی در ایران / هایده لاله

- سیر تحول مسجد جامع زوزن / رجب علی لباف خانیکی

- آرایه‌های معماری سنتی در مساجد ایران / جمشید مهرپویا

- دو تناقض در هنر اسلامی شبه جزیره اسپانیا / الگ گرابار

- ارتباط هنر و معنویت اسلامی / سید حسین نصر

- اصل وحدت و معماری قدسی اسلامی / سید حسین نصر

- سنت اسلامی در معماری ایرانی / سید حسین نصر

- چهل ستون‌های پرشکوه بناب / پرویز ورجاوند

- معماری اسلامی ایران / رابرت هیلن براند

- وجوه معماری مساجد / سوزان هندرسون

- سردر تاریخی مسجد جمعه‌ی اصفهان / لطف‌الله هنر فر

- مسجد در عصر حاضر / احسان فتاحی

- مسجد، موزه هنر اسلامی / محمود عنبرانی

- هنر در اسلام / کاتارینا اتودرن

- جلوه‌ی وحدت در هنر و معماری اسلامی / فیروز مهجور